

ЗАМОНАВИЙ ЖАМИЯТДА ОИЛА МУАММОЛАРИ

Абдурахмонова Фарида Юлдашевна
профессор, педагогика фанлари номзоди

Аннотация: Мазкур мақолада XXI асрда оила институтига таъсир кўрсатаётган ташқи омиллар — глобаллашув, рақамлилашув, иқтисодий ва маданий трансформациялар — самарали таҳлил қилинади. Ушбу омилларнинг никоҳ барқарорлиги ва оилавий муносабатларга кўрсатаётган таъсири ҳуқуқий, ижтимоий ва психологик нуқтаи назардан ёритилади. Шунингдек, замонавий таҳдидларга қарши ҳуқуқий ва ижтимоий механизмларни такомиллаштириш бўйича таклифлар илгари сурилади.

Калит сўзлар: оила институти, глобаллашув, рақамлилашув, никоҳ барқарорлиги, ташқи таъсир, ижтимоий трансформация, медиация, оила сиёсати.

КИРИШ

Оила — жамиятнинг энг нозик, бир вақтнинг ўзида энг мустаҳкам ижтимоий институтидир. У ҳар қандай даврда ҳам инсон ҳаётининг асосий таянчи бўлиб келган. Бироқ XXI асрга келиб, оила институти илгари кузатилмаган даражада ташқи таъсирлар таъсири остида қолмоқда. Бугунги кунда глобаллашув, рақамли технологиялар, иқтисодий миграция ва маданий қадриятларнинг ўзгариши оилавий муносабатларнинг ички ҳолатига бевосита таъсир кўрсатмоқда. Бу ҳолатни бир қатор объектив омиллар билан изоҳлаш мумкин. Аввало, глобаллашув жараёни миллий чегараларни нисбатан “юмшатиб”, турли маданий моделлар, яшаш тарзи ва қадрият тизимларининг тез кириб келишига шароит яратмоқда. Бу эса оила институтининг анъанавий таркиби ва ундаги роллар тизимида таъсир кўрсатади. Иккинчидан, рақамли технологиялар ва ижтимоий тармоқларнинг кенг тарқалиши шахслараро муносабатлар шаклини ўзгартириб, реал мулоқот ўрнига виртуал мулоқотни кучайтирмоқда. Бу ҳолат баъзи ҳолларда ишонч, эмоционал яқинлик ва оилавий мулоқот барқарорлигига салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Учинчидан, иқтисодий миграция жараёнлари оила аъзоларининг географик жиҳатдан ажралиб қолишига олиб келмоқда. Узоқ муддатли масофавий муносабатлар эса оилавий бирлик ва психологик боғлиқликни заифлаштирувчи омил сифатида намоён бўлмоқда.

Тўртинчидан, маданий қадриятларнинг трансформацияси натижасида анъанавий оила моделлари билан замонавий индивидуалистик қарашлар ўртасида муайян зиддиятлар юзага келмоқда.

Шу сабабли, оила барқарорлигини таъминлаш фақат ижтимоий сиёсат доирасида эмас, балки ҳуқуқий механизмлар, психологик қўллаб-қувватлаш тизими ва профилактик ёндашувларни ўз ичига олган комплекс тизим орқали амалга оширилиши лозим.

Шу боис, оила барқарорлигини таъминлаш масаласи нафақат ижтимоий, балки ҳуқуқий ва психологик жиҳатдан ҳам комплекс ёндашувни талаб этади.

Демак, глобаллашув жараёни оилалар ҳаётига икки томонлама таъсир кўрсатмоқда. Бир томондан, иқтисодий имкониятлар кенгаймоқда, иккинчи томондан эса оила аъзоларининг бир-биридан узоқлашиши ҳолатлари кўпаймоқда.

Миграция ва меҳнат бозорининг глобал ҳаракатчанлиги кўплаб оилаларда узоқ муддатли ажралишларга сабаб бўлмоқда. Бу эса ўзаро ишонч ва эмоционал яқинликка салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Шу билан бирга, глобал маданий оқимлар индивидуализм қадриятларини кучайтириб, анъанавий оилавий масъулият тушунчасига таъсир этмоқда.

Яна бир муҳим жиҳатига эътибор қартиш лозим. Рақамли технологияларнинг кундалик ҳаётга чуқур кириб келиши оилавий муносабатларнинг шакли ва мазмунига ҳам таъсир кўрсатмоқда. Илгари оила аъзолари асосан реал мулоқот орқали алоқа қилган бўлса, бугун ижтимоий тармоқлар ва мессенжерлар мулоқотнинг асосий воситасига айланди. Бу, бир томондан, алоқани осонлаштирса, иккинчи томондан эса ҳақиқий ҳис-туйғулар ўрнига виртуал тасаввурларни кучайтирмоқда.

Ижтимоий тармоқларда кўпинча “идеал ҳаёт” намойиш этилади. Бошқа оилаларнинг фақат яхши томонларини кўрган инсон ўз ҳаётини улар билан солиштира бошлайди. Шу ҳолат “ижтимоий таққослаш” орқали руҳий босим, қониқмаслик ва тушунмовчиликларни кучайтириши мумкин.

Шунингдек, “рақамли хиёнат” деб аталувчи ҳолатлар ҳам кузатилмоқда. Яъни инсон реал ҳаётдаги муносабатлар ўрнига интернет орқали бошқа шахс билан яқин руҳий ёки эмоционал боғланишга кириб кетиши мумкин. Бу эса оилада ишончнинг сусайишига олиб келади.

Бундан ташқари, интернет муҳитида баъзида инсонлар бир-бирига психологик босим ўтказиши, нотўғри таъсир қилиш ёки алдаш ҳолатлари ҳам учрайди. Бундай ҳолатлар аста-секин оилавий низоларнинг янги кўринишларини пайдо қилмоқда.

Шу боис, рақамли муҳитдан тўғри фойдаланиш, оилада очиқ мулоқотни сақлаш ва ишончни мустаҳкамлаш бугунги куннинг муҳим ҳаётий эҳтиёжига айланиб бормоқда.

Бугунги кунда иқтисодий ҳаётдаги ўзгаришлар оила ҳаётига ҳам бевосита таъсир кўрсатмоқда. Илгари кўп оилаларда эркак асосий даромад топувчи бўлса, ҳозир аёлларнинг ҳам ишлаши, мустақил даромадга эга бўлиши кенг тарқалди. Бу эса оилада эр-хотин ўртасидаги вазифаларнинг қайта тақсимланишига олиб келмоқда. Бундай ўзгариш, бир томондан, ижобий — оила даромади ошади, аёлнинг жамиятдаги ўрни кучаяди. Лекин иккинчи томондан, ҳар икки томоннинг янги шароитга мослашиши осон кечмайди ва баъзан тушунмовчиликларга сабаб бўлиши мумкин. Шу билан бирга, уй-жой муаммоси ва кундалик иқтисодий қийинчиликлар ҳам ёш оилалар учун катта синов бўлиб қолмоқда. Чунки барқарор яшаш шароити бўлмаса, оиладаги руҳий хотиржамлик ҳам сақланиши қийинлашади.

Маданий ўзгаришлар ҳам оила ҳаётига таъсир қилмоқда. Телевизор, интернет ва ижтимоий тармоқлар орқали кўрсатилаётган турли образлар оилани баъзан идеал, баъзан эса салбий кўринишда тасвирлайди. Натижада ёшларда оила ҳақида нотўғри ёки ортиқча кутилмалар шаклланиши мумкин.

Шу билан бирга, гендер тенглиги ва шахсий эркинлик ғоялари жамиятда янги қарашларни шакллантирмоқда. Бу ҳолат оила муносабатларини замонавий талабларга мос равишда қайта кўриб чиқишга имкон беради. Лекин бу жараён тўғри тушунтирилмаса ва меъёрида қабул қилинмаса, оила ичида зиддиятлар келиб чиқиши ҳам мумкин.

Шунинг учун оила масаласида энг муҳим нарса — ўзаро тушуниш, сабр, мулоқот ва мослашув маданиятидир.

Замонавий шароитда оила институтига ташқи таъсирларнинг салбий оқибатларини камайтириш учун ҳуқуқий механизмларни янада такомиллаштириш зарурати тобора ортиб бормоқда. Чунки оила фақат шахсий муносабат эмас, балки жамият барқарорлигини таъминловчи асосий ижтимоий институт ҳисобланади.

Шу нуқтаи назардан қуйидаги йўналишлар алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, оилавий низоларни судгача бартараф этишда медиация институтини ривожлантириш муҳимдир. Чунки кўп ҳолларда келишмовчиликлар тўғри мулоқот ва воситачилик орқали тинч йўл билан ҳал қилиниши мумкин.

Иккинчидан, никоҳ қуришдан олдин ёшларнинг психологик ва ҳуқуқий тайёргарлигини кучайтириш зарур. Бу уларга оилавий масъулиятни чуқур англаш, қарор қабул қилишда етукликка эришиш имконини беради.

Учинчидан, болалар манфаатларини ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш муҳим вазифадир. Чунки ҳар қандай оилавий низода энг кўп таъсир кўрадиган қатлам — болалар ҳисобланади.

Тўртинчидан, рақамли муҳитда шахсий ҳаёт дахлсизлигини ҳуқуқий жиҳатдан кучлироқ муҳофаза қилиш зарур. Бугунги кунда интернет ва ижтимоий тармоқлар орқали шахсий ҳаётга аралашиш ҳолатлари кўпаймоқда ва бу оилавий барқарорликка ҳам таъсир кўрсатмоқда.

ХУЛОСА

Оила институти замонавий глобал трансформациялар шароитида ўзининг анъанавий мазмуни ва ижтимоий функцияларини қайта англаш босқичига кириб бормоқда. Глобаллашув, рақамли муҳитнинг кенгайиши, иқтисодий ва маданий ўзгаришлар таъсирида оилавий муносабатлар динамикаси мураккаблашмоқда ҳамда уларнинг барқарорлигини таъминлаш масаласи илмий-назарий ва амалий жиҳатдан янги ёндашувларни талаб этмоқда.

Шу билан бирга, ташқи таъсирлар кучайган шароитда оила институтининг ижтимоий барқарорликни таъминловчи асосий бўғин сифатидаги ўрни янада долзарб аҳамият касб этмоқда. Бу эса давлатнинг ҳуқуқий сиёсатини такомиллаштириш, профилактик механизмларни кучайтириш ва оилавий муносабатларни тартибга солишда комплекс ёндашувни жорий этиш заруратини юзага келтиради.

Шунингдек қайд этиш лозимки, қандай шароит бўлмасин, оила инсон ҳаётининг энг барқарор маънавий таянчи, ижтимоий тарбия ва қадриятлар узатувчи асосий институт бўлиб қолади. Унинг барқарорлиги жамиятнинг умумий тинчлиги, ижтимоий ишонч муҳити ва келажак авлоднинг маънавий шаклланиши билан бевосита боғлиқдир.

Шу нуқтаи назардан, оилани муҳофаза қилиш нафақат ҳуқуқий ёки ижтимоий вазифа, балки давлат, жамият ва ҳар бир шахснинг бирдек масъулияти ва стратегик аҳамиятга эга умуммиллий мақсадидир. Зеро, Ўзбекистон шароитида миллий қадриятлар, анъанавий оила маданияти ва замонавий ҳуқуқий механизмлар уйғунлиги оила барқарорлигини таъминлашда мустаҳкам асос бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Hofstede G. (2001). Culture's Consequences. Sage Publications.
2. Pew Research Center (2020). Social Media and Family Life. Washington D.C.
3. Giddens A. (1992). The Transformation of Intimacy. Stanford University Press.
4. Beck U., Beck-Gernsheim E. (1995). The Normal Chaos of Love. Polity Press.
5. Ражабова Г. (2022). Замонавий Ўзбекистонда оила ва никоҳ муносабатлари. Тошкент.
6. Ўзбекистон Республикасининг «Ахборот тўғрисида»ги Қонуни. 2003 йил 12 декабрь.